

ERNST MACH: DUYUSAL MONİZM VE MATERYALİZM

Gökhan Akbay

Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Fen -Edebiyat Fakültesi, Temel ve İnsani Bilimler Bölümü, Lefkoşa, Kıbrıs. E-posta: gakbay@ciu.edu.tr

ÖZET

Bu yazıda Ernst Mach'ın epistemolojik ve ontolojik görüşleri materyalist bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Yazımızın temel iddiası, Mach'ın dünya öğeleri kuramının materyalizmin çözemediği hiçbir problemi çözemediği, kendi iddiasının aksine, bilginin birliğini kurmak için uygun bir zemin sağlamadığıdır. Ernst Mach, Kant'ın "kendinde şey" kavramına ve genel olarak metafiziğe karşı açtığı savaşta, madde-bilinç ilişkisini aydınlatma sorununu çözmekten ziyade sorunun gerçek zeminini yok saymıştır. Mach'ın tüm gerçekliği duyumsal öğelere indirgeyen idealist felsefesi, bir maddi organizasyon olarak insan bedeni ile bilinç içerikleri arasında kurulan denklemi çözmek yerine, denklemin bir tarafını silmiş, sorunu elimine etmeye çalışmıştır. Eliminasyonun makul bir seçenek olması için "yeni" kuramın eskisine nazaran birçok boyutta daha başarılı olması gerekir. Bunu başaramayan Mach, kuramına el altından materyalist öğeleri sokmuş, eklektik felsefesini gerekçelendirmek için bilim insanının pragmatik bakışına sığınmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Mach'ın, materyalizmin gündelik hayatta faydalı ama bilimsel açıdan yeterince bütünlleştirici olmayan kısıtlı bir perspektif olduğu yönündeki eleştirisi, kendi felsefesini materyalizmden daha fazla etkilemektedir. Machçılık, bilimsel bilgi üretimi de dâhil olmak üzere insanın kendi yaşam koşullarını ürettiği pratikle uyumsuz, insan bilgisini bütünlştiremeyen, sadece Mach ve kendi çağındaki psikofizikçilerin kavramsal sorunlarına kısa bir süreliğine derman olmuş, kısıtlı bir felsefedir.

Anahtar Kelimeler: *Ernst Mach, duyumsal monizm, kendinde-şey, idealizm, diyalektik materyalizm*

ERNST MACH: SENSORY MONISM AND MATERIALISM

ABSTRACT

In this paper, the epistemological and ontological views of Ernst Mach will be examined through a materialistic perspective. The basic thesis of the paper is that, Mach's theory of World Elements cannot solve any problems that materialism can't solve and contrary to what Mach claims, this theory doesn't provide a ground for the unification of knowledge. Ernst Mach, in his fight against Kant's notion of the thing in itself in particular, and metaphysics in general, has ignored the ground of the problem of illuminating matter-consciousness relations, rather than resolving it. Mach's idealistic philosophy, which reduces whole reality to sensory elements, have eliminated one side of the equation between the human body – as a material organization – and contents of consciousness on the other hand, consequently, not resolving the real problem but just eliminating it altogether. For elimination to be a reasonable option, the "new" theory should surpass the old one in many dimensions. Mach, who couldn't achieve this, smuggled materialistic elements to his theory and resorted to the pragmatic vision of the scientist to justify the eclecticism of his theory. Apart from this, Mach's criticism against materialism, that, it's useful in daily life but it's a limited and not an adequately unifying perspective with respect to science, impacts his theory more strongly than materialism. Machism is a narrow philosophy, which is incompatible with the practice by which humans reproduce the conditions of their own living, including the production of scientific knowledge; which can't unify human knowledge and which only provided a remedy for the conceptual problems of psychophysicists for a short period of time.

Keywords: *Ernst Mach, sensory monism, thing-in-itself, idealism, dialectical materialism*

GİRİŞ: ERNST MACH'IN DUYUSAL MONİZMİ⁽¹⁾

Avusturyalı fizikçi ve felsefeci Ernst Mach (1838-1916), *Viyana Çevresi* olarak da adlandırılan mantıksal pozitivist ekole ilham veren ve bu nedenle 20. yüzyıl felsefesini derinden etkilemiş düşünürlerden biridir. Lenin'in

(1908/1993) *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* adlı eserinde düşünceleri doğrudan hedef tahtasına koyulmuş, öğretisi Berekeleyci idealizm ile eş tutulmuş olan Mach'a günümüzde nasıl yaklaşmalıyız? Yazımızın temel amaçlarından biri bu soruya cevap vermek olacağı için Mach'ın felsefesini kendi yapıtlarına dayanarak özetlemek faydalı olacaktır. Mach'ın yapıtları içinde, felsefesi en iyi özetleyen *Duyumların Analizi (Analysis of Sensations)* adlı eseridir. Bu sebeple aşağıdaki tanıtımda

¹ Monizm (bircilik), temelde tek varlık türü olduğunu iddia eden felsefe ekollerine verilen addır. Bu tanıma göre materyalizm ve idealizm, monist felsefelerdir.

büyük ölçüde bu esere yaslanacağız. Bu kısımda sadece aktarmakla yetineceğimiz görüşleri bir sonraki kısımda diyalektik materyalizm açısından eleştireceğiz.

Ernst Mach'ın felsefesini “antimateryalizm”¹² sıfatıyla özetleyebiliriz. Tabii, materyalizmin birden farklı türü olabileceği gibi, antimateryalizmin de birden çok türü vardır. Mach'ın antimateryalizmini anlayabilmek için onun hangi gerekçelerle materyalizme karşı çıktığını incelemek yerinde olacaktır. Kısaca söylemek gerekirse Mach materyalizme, duyumlardan bağımsız olarak var olan bir kendinde-şey varsaydığı için karşı çıkmakta, tüm varlığın duyum kombinasyonlarına¹³ indirgenebileceğini söylemekte ve böylece her türden metafizik yükten (örn. madde, kendinde-şey) kurtulmuş bir düşünce sistematiği geliştirilebileceğini iddia etmektedir. Burada metafizik yükten kastedilen, dinsel veya spiri-tüel varlıklara dayalı açıklamalar değildir. Daha ziyade, gözlenmesi mümkün olmayan nesneler varsaymak ve bunları varlığın temeline yerleştirmektir.

Mach (1914/1959), *Duyumların Analizi* kitabının ilk bölümünde, duyumlardan bağımsız madde anlayışımızın hangi psikolojik ihtiyaçların ürünü olduğunu, hangi bilişsel süreçler sonucunda bu “hatalı” fikre vardığımızı analiz eder. Mach'a (1914/1959:2) göre tüm bilgimiz, “renkler, sesler, sıcaklıklar, basınçlar, uzaylar, zamanlar vb.” duyumların çeşitli biçimlerde bir araya gelmesinden oluşur. Bu duyum kombinasyonlarının kimi öğeleri geçicidir, örneğin şu anda çalıştığım bilgisayar, ışıktandırmanın durumuna veya benim ona baktığım perspektife göre farklı görünecektir. Bazı duyum kombinasyonları ise diğerlerinden daha kalıcıdır ve biz bunlara nesne adını veririz. Ancak hiçbir duyum kombinasyonu mutlak kalıcılığa sahip değildir.¹⁴

Nesneleri duyumsal özelliklerine ayırdığımızda ise Mach'ın meşhur öge kavramına ulaşırız. Kombinasyonları analiz ettiğimizde artık daha fazla bölünemeyen, temel birimler ortaya çıkar. İşte bu birimler, öğeler olarak adlandırılırlar. Mach (1914/1959), niteliklerinden bağımsız töz kavrayışına nasıl vardığımızın da bir psikolojik açıklamasını verir. Niteliklerinden bazıları değişmesine rağmen kalıcılığını koruyan şey fikrinden “cisim” ve “benlik” kavramlarına, yani maddi ve ruhsal töz anla-

yışına varırız. Değişen duyumsal niteliklerin ardında değişmeden kalan, niteliklerin taşıyıcısı olarak töz fikri Mach açısından pratikte faydalı bir varsayım olsa bile saf bilgi arayışında önümüze bir engel olarak dikilir.¹⁵ Mach'ın materyalizme karşı çıkışının altında, duyumsanan niteliklerinden bağımsız olarak var olan, bir tür kendinde-şey olarak görülen madde anlayışı yatar.

Kendinde-şey, Immanuel Kant'ın tüm insan bilgisini, uzaysal ve zamansal duyu deneyiminin sınırları içinde tutma ve böylece metafiziğe sınır çekme arayışının ürünü olarak ortaya atılmış bir kavramdır.¹⁶ Kant'a (1781/1998) göre insan bilgisi, saf görünün biçimleri adını verdiği uzay ve zaman içinde ortaya çıkan fenomenler dünyasının dışına çıkmaya elverişli değildir. Biz her ne kadar sadece görüşleri bilsek de aklımız, bu görüşlerin koşulunu, yani kaynağını bulmaya çalışmak, böylece koşulsuz olanın bilgisine ulaşmaya çabalamak gibi meşru bir itkiye sahiptir. İşte kendinde-şey, bilebildiğimiz dünyanın altında yatan, duyumlarımızın kaynağında yer alan, ama kendisi uzay ve zamana bağımlı olmayan varlıktır. Kant'a göre kendinde-şey hakkında söyleyebileceğimiz tek şey onun var olduğudur. Onun nasıl bir varlık olduğu, niteliklerinin neler olduğu gibi sorular nesnel-bilimsel bilmenin sınırlarının dışına çıkan, kavramın tanımı gereği bizim için cevaplanması imkânsız sorulardır. Yine de kendinde şey Kant açısından zorunlu bir varsayımdır çünkü görünüş, görünüşü olduğu “şey” olmadan düşünülemez.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Kantçılığı yeniden canlandırmak isteyen kimi düşünürler, kendinde şey kavramından, duyumların kaynağında yatan ama deneyimden bağımsız olarak var olan nesneler, yani maddi cisimleri anlıyorlardı (Edgar, 2012). Bu düşünürlerin içinde psikofiziğin kurucularından, Mach üzerinde etkili bir bilim insanı olan Helmholtz da vardı. Mach da, kendinde şeyden, çağdaşı Yeni Kantçı psikofizikçiler gibi maddeyi anlıyordu. Bu ise Kant'ın fikirlerini doğru yansıtmıyordu. Kant'ın kendinde-şey kavramıyla maddeye işaret ettiği fikri, Kant'ın konu hakkında yazdıklarıyla çelişmektedir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında şöyle demektedir:

“Aşkınsal estetikte, cisimlerin bizim dış duyumuzun görünüşleri olduklarını ve kendinde şeyler olmadıklarını karşı çıkılamaz biçimde ispat ettik.... Ancak bu ‘şey’uzamlı, nüfuz edilemez, kompozit değildir; çünkü bu yüklemeler, bu türde nesneler tarafından etkilendikleri sürece, sadece duyumsamaya ve onun görüsüne aittirler.” (Kant, 1781/1998: 421).¹⁷

2 Aslında onun fikrini “anti-gerçekçilik” olarak da adlandırabiliriz ama materyalizme yeni isimler bulmak amacıyla değiliz.

Öte yandan bu yazıda *duyumsal monizm* terimini kullanmamızın iki nedeni var. Felsefe literatüründe Mach'a, William James ve Bertrand Russell ile birlikte nötral monizmin – materyalist ve idealist biriciliğinin dışında bir çeşit “üçüncü yol” – kurucularından biri gözüyle bakılıyor (Banks, 2014; Pojman, 2019; Banks, 2003). Mach'ın monizminin madde ve zihinden ayrı üçüncü bir yol önermediğini düşündüğümüz için duyumsal monizm kavramını tercih ediyoruz. İkinci neden ise Mach'ın idealizm içindeki özgül yanlarını vurgulamaktır. Mach, diğer idealistlerin aksine dünyayı doğaüstü güçlerle açıklamaya girişmez, Berkeley gibi öznel algının yetmediği koşullarda Tanrı'ya başvurmaz.

3 Literatürde duyum karmaşası (İng. *Complex*) olarak geçen ifade yerine kombinasyon terimini kullanmayı tercih ettik.

4 Mach'a göre ne maddi nesneler ne de benlik kalıcıdır.

5 Diyalektik materyalizm açısından maddenin bu türde, özelliksiz ama özelliklerin taşıyıcısı bir töz olmadığına dikkat çekmek isteriz. Madde, daha ziyade, tek tek maddi cisimlerden yola çıkarak yaptığımız bir soyutlamadır (Sheehan, 1993; 35).

6 Burada genel olarak bilgi yerine insan bilgisi dememizin nedeni, Kant'ın, farklı türde bir bilen öznenin böyle bir sınırlamaya tabi olmak zorunda olmadığı yönündeki tezidir.

7 Çeviri yazara aittir.

Burada söylenen özce şu anlama gelmektedir: Maddi nesnelerin özsel özelliklerinin tümü duyumsaldır ve dolayısıyla kendinde şeye atfedilemezler. Kendinde şey, bilinçten, onun kategorilerinden ve görünün biçimlerinden bağımsızdır. Kant (1781/1998) buradan yola çıkarak maddenin varlığını yadsımaz, sadece maddenin bir temsilden ibaret olduğunu, gerçekliğinin ise “doğrudan algı” tarafından zaten yeterli biçimde kanıtlandığını söyler.⁸⁾

Mach, duyumsal monizm fikrine Kant’ın *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik* eserinin etkisi ile ulaştığını söyler. Kitabı okuduktan yaklaşık üç yıl sonra kendinde şey fikrinin gereksizliğini fark ettiğini, tüm gerçekliği duyumların tutarlı bir birlikteliği olarak görmenin kendine makul geldiğini ve bunların arkasında yatan ekstra bir gerçeklik arayışından vazgeçtiğini belirtir (Mach, 1914/1959: 30). Bu fikrin gelişmesi yıllar almıştır ama özde aynı kalan öge, duyumlar ve onların bileşimleri dışında herhangi bir varlık türü varsaymaktır. Materyalizm açısından duyumlar dış dünyayı temsil ederler ve sinirbilimsel açıdan bakıldığında, duyumların belirli bir maddi organizasyonun aktivitesine denk oldukları söylenebilir.⁹⁾ Mach’ın kuramında ise bu ilişki ters yüz edilmiştir. Ona göre “Cisimler duyumları üretmez, ama öge kompleksleri (duyum kompleksleri) cisimleri ortaya çıkarır” (Mach, 1914/1959: 29).¹⁰⁾

Mach’ın tüm gerçekliği duyumsal birimlerin kombinasyonuna indirgediğini söylemiştik. Peki dışsal nesneler ile algılar arasında veya bunlarla duygular, hafızadaki görüntüler arasında hiç mi fark yoktur? Bunlar birbirlerini nasıl etkilerler? Mach aradaki farkın öğelerin farklı ilişkiler içinde bulunmasından kaynaklandığını, ama ontolojik açıdan farklı varlık türleri varsaymayı gerektirecek herhangi kategorik ayrım olmadığını söyler. Öğeler tek türdür ancak bir araya geliş biçimleri farklıdır.

Mach, cisimler, insanın kendi bedeni ve zihinsel dünya arasındaki ilişkileri anlatmak için şöyle bir şema önerir: A B C... dış dünyamızı oluşturan öğeleri; K L M... bedenimizi oluşturan öğeleri; $\alpha \beta \gamma$... ise arzular, hafızadaki görüntüler gibi zihinsel dünyamızın nesnelerini oluşturan öğeleri sembolize etsin. Mach’a göre A B C beden ve zihinden bağımsızmış gibi görünse de aslında $\alpha \beta \gamma$ ’daki

bir değişikliğin dış dünyayı etkileme potansiyeli vardır. Örneğin güçlü fikirler eyleme döküldüğünde, zihinsel dünyanın öğelerindeki değişim dış dünyada değişim yaratmaktadır (Mach 1914/1959: 9). Dolayısıyla aslında dış ve iç dünya ayrımının kendisi görelidir. Aynı öge hem fiziksel hem de zihinsel bir varlığa işaret edebilir, burada önemli olan hangi diğer öğelerle ilişki içinde ele alındığıdır. Örneğin “bir renk, ışık kaynağına, diğer renklere, sıcaklıklara, uzamlara, vd bağımlı olması açısından ele aldığımızda fiziksel bir nesnedir. Ancak, retina (K L M... öğelerine) bağımlı olması açısından ele aldığımızda o bir psikolojik nesne, bir duyumdur” (Mach, 1914/1959: 17). Burada en kritik halka ise K L M yani bedenin durumunu oluşturan öğelerdir çünkü bedenin pozisyonu – örneğin gözlenen nesne karşısındaki konumu – veya işlevsel organizasyonunun durumu – örneğin optik sinirin hasar görmesi – dış dünyanın öğelerini en radikal biçimlerde değiştirme potansiyeline sahiptir (Mach, 1914/1959: 9).

Mach açısından maddeye inanç veya değişmez bir “ben” inancı, biyolojik açıdan işlevseldir ve bu sebeple aslında kısmen faydalıdır. Mesela değişmez/bölünmez bir benliğe ve bir vücuda sahip olduğumuz inancı Mach’a göre acıdan kaçınmak ve haz aramak için ideal bir adaptasyondur. Mach, evrimci bir düşünür olarak bu türde inançların pratik fayda getirdiklerini ve dolayısıyla bize çok doğal geldiklerini, hatta neredeyse içgüdüsel birer kavrayış olduklarını yadsımaz. Ancak amaç pratik fayda değil de saf bilme olduğunda bu tür inançlardan vazgeçmek gerekir, çünkü bu türde inançlar birçok anlamsız soruna yol açarlar (örneğin ruh maddeyi nasıl harekete geçirir sorusu gibi). Mach açısından bilgi, insanın doğaya adapte olmasının araçlarından biridir. Bilimsel bilgi ise bu adaptasyonu bir adım ileriye taşır. Bilimsel bilginin ayırt edici özelliği, bilgiyi en “ekonomik” biçimde bütünleştirmesi ve ilkel fikirlerin sağlayabildiği kısıtlı adaptasyonun aksine, çok daha çeşitli koşullara uyum sağlamayı olanaklı kılmasıdır (Pojman, 2019: 20).

“Düşünce ekonomisi” terimi, bilginin en ekonomik biçimde bütünleştirilmiş, yani tüm fazlalıklarından arınmış, en az enerji gerektiren – termodinamik açıdan en stabil – hali anlamına gelir. Zaten Mach’ın duyumlardan bağımsız madde fikrine veya atom kavramına karşı çıkmasının temelinde de, bu ekonomi anlayışı yatmaktadır. Mach’a göre “atomlar gerçek midir?” sorusu anlamsızdır. Onun yerine “atomlara dayanan bir fizik kuramı (örn. klasik istatistiksel mekanik), ölçüm araçlarımızdan ve duyu organlarımızdan aldığımız verileri, alternatif kuramlara göre daha ekonomik olarak mı özetlemektedir?” sorusunu sormak gerekir. Düşünce ekonomisi, bilimsel bilgiyi değerlendirmek için kullanılan bir çeşit ideal olarak anlaşılabilir. Mach’a göre bilimde ekonominin amacı bize dünyanın en kapsamlı ve en stabil resmini vermektir. Bunu başardığında bilim, gündelik yaşamın karmaşasını kontrol altına almamızı sağlayacaktır (Pojman, 2019: 25).

8 Bir şeyin hem sadece temsil olması hem de gerçek olması Kant’ın empirik realizm fikrinin özlü bir ifadesidir ancak burada “gerçek” kelimesiyle kastedilenin ne olduğu açık değildir. Kant burada büyük ihtimalle genel olarak anlama yetisinin kategorilerinden veya görünün biçimlerinden, kısacası insan bilme biçiminin evrensel formlarından bağımsız olmayı değil, bireysel zihinlerden bağımsızlığı, yani kendi aşkınsal felsefesi açısından nesnelliği kastetmektedir.

9 Marksist literatürde yansıma olarak adlandırılan ilişki bir çeşit temsil ilişkisidir. Yansıma fikri, insan bilincinin gerçekliği olduğu gibi yansıtan bir çeşit ayna olduğu anlamına gelmez. Eğer maddi dünya bu kadar kolay ve otomatik bir süreçle anlaşılabilir olsaydı, bilimsel araştırmaya gerek kalmazdı.

10 Mach’ın tezi duyumların cisim fikrine göre epistemolojik olarak temel olduğu yönündedir ama kendisi, epistemolojiden ayrı bir ontoloji varsaymadığı için bu tezin ontolojik olarak da yorumlanabileceği aşıkardır.

Psikolojinin kategorileri ile fiziğin kategorilerini duyumsal öğelere indirgeme ve böylece tüm ontolojiyi homojenleştirme çabası, yani Mach'ın felsefesinin kendisi, bu ekonomi yaklaşımın bir ürünüdür. Mach da, duyumsal monizmin gerekçelerinden birinin psikoloji-fizik entegrasyonu olduğunu şu sözlerle anlatır:

“Ancak, fizik ve psikoloji buluştuğunda, bir alanda tutulan fikirlerin diğerinde savunulamaz olduğu kanıtlanır. Karşılıklı uyarılma denemesinden – hiçbir amacına ulaşamayan – çeşitli monadçı ve atomcu teoriler ortaya çıkar. Yukarıda (s. 13) tanımlandığı haliyle duyumları dünyanın öğeleri sayarsak, bahsi geçen problemlerden, tüm esasları açısından kurtulmuş olunur ve sonuç olarak, ilk ve en önemli adaptasyon gerçekleşir. Bu temel görüşe (ebedi bir felsefe olma iddiası olmaksızın) deneyimin her alanında bağlı kalınabilir; sonuç olarak bu görüş, güncel kolektif bilgi düzeyimize göre, en az enerji harcayarak, yani diğerlerinin tümünden daha ekonomik olarak uyum sağlayandır” (Mach, 1914/1959: 32).

Benzer şekilde, duyumların bağımsız, maddi nesnelerin ise onlara bağımlı ve hatta onlardan müteşekkil sayılması, düşünce ekonomisinin bir başka boyutuyla, bilginin hangi birimlerden yola çıkılarak daha kolay inşa edilebileceği sorunuyla da ilişkilidir. Mach için fizikçilerin maddi dünyayı açıklamakta kullandıkları değişkenler – ağırlık, sıcaklık vb. – deneysel olarak ölçülebilir oldukları sürece duyum kombinasyonlarından türetilir ama fiziksel değişkenlerden duyumları türetmek mümkün değildir. “Madde” teriminden uzayda yer kaplamak ve hareket etmek (veya atom gibi bölünemez birimlerden oluşmak) gibi klasik mekaniğin maddesini anlayan Mach, bu özelliklerden yola çıkarak insan bilgisinin birleştirilemeyeceğini ama duyumların en basit bileşenlerinden yola çıkıldığında bu sorunun ortadan kalkacağını düşünür (1914/1959: 364).

Mach'ın felsefesinde bir diğer kilit kavram da fonksiyonel ilişki kavramıdır. Mach (1914/1959), gerçekliğin, duyumsal öğelerin rastgele bir araya gelmesiyle açıklanamayacağını, yani dünyanın duyumların toplamından ibaret olmadığını söyler. Dünyayı oluşturan, duyumsal öğeler arasındaki fonksiyonel ilişkilerdir. Burada fonksiyon kavramı, matematikte kullanıldığı anlamda kullanılmaktadır: sıcaklıktaki artış ile genişleme arasındaki matematiksel ilişkide, veya uyarının kuvveti ile tepkinin kuvveti arasındaki ilişkide olduğu gibi. Tekrar etmek pahasına da olsa, Mach açısından öğelerin bazılarının maddi nitelikler, bazılarının duyumlar olarak görülmesinin nedeni, farklı fonksiyonel bağlantılar içinde resmedilmeleridir:

“Zihinsel deneyimi bileşenlerine ayıralım. Önce, bedenimize (gözlerimizin açık olmasına, oküler eksenin yönüne, retinanın normal koşulda olmasına ve uyarılmasına, vd.) bağlı olmaları açısından duyum olarak adlandırılanları, diğer fiziksel niteliklere

(güneşin varlığına, elle tutulur nesnelere vd.) bağlı olmaları açısından ise fiziksel nitelikler olanları buluruz: parkın yeşilliği, kent meydanının griliği ve şekilleri, üstünde yürüdüğüm zeminin direnci, bisiklet süren kişiye sıyrarak temas etmek, vb.” (Mach, 1905: 15-16)

Mach'a, modern Mach uzmanlarının bazıları, idealist demek yerine nötral monist, veya kısaca monist demektedir (Banks, 2014; Banks, 2003, Pojman, 2019). Ancak yukarıdaki alıntı da dâhil olmak üzere Mach'ın yazdıklarının gösterdiği üzere, Mach açısından, doğrudan verili olan duyumlardır ve diğer tüm varlık bu duyumlardan oluşur. Bu durumda Lenin'in Mach'ı idealist sayması haklı görünmektedir. Tabi Mach, idealizm suçlamasından kaçınmak için duyumları öznel olmayan, bir tek egoya bağlı olmayan tarzda kavramak gerektiğini söylese de bu konuda ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Bir sonraki bölümde Mach'ın felsefesine eleştirel bir gözle bakacağız ve bu felsefenin gerçek niteliğini ortaya koymaya çalışacağız.

MACH'IN DUYUMCULUĞU MATERYALİZMİ AŞABİLDİ Mİ?

Bu kısımda Mach'ın duyumculuğu hakkında kimi eleştirel değerlendirmelere yer vereceğiz. Temel iddiamız, Mach'ın iddia ettiğinin aksine insan bilgisini bütünlendirmeye potansiyeline sahip olan tek felsefenin materyalizm olduğudur. Tabi materyalizmin herhangi bir versiyonundan değil, adlı adınca diyalektik materyalizmden söz ediyoruz. Ve burada bir öğreti olarak diyalektik materyalizmin, madde ve bilinç arasındaki ilişki problemini çözmüş, tamamlanmış bir sistem olarak, pozitivizme alternatif olarak sunulmadığını hatırlatmak isteriz. Bu kısımda daha ziyade, bir perspektif olarak diyalektik materyalizmin epistemolojide doğruluk problemini, madde ve bilinç arasındaki ilişkilere dair verdiği yanıtların, insan bilgisini bütünlendirmek için Machçılıktan daha ilerleyici¹¹ bir çerçeve sunduğunu iddia edeceğiz. Öncelikle Mach'ın felsefesindeki sorunları anlatmakla başlayabiliriz.

Mach'ın duyumdan bağımsız madde kavramının kökeni ile ilgili psikolojik analizinden ilk kısımda bahsetmiştik. Bu analize göre duyumdan bağımsız madde fikrinin altında, kalıcılıkla ilgili bir değerlendirme yatmaktadır. Yani bizim maddi cisimlere olan inancımız, onların değişmez yönlerine işaret etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde benlik, ruh gibi kavramlar da bizim bilincimizin sürekliliğini yansıtır. Bu düşünceye göre maddi bir süreklilik duyumsanan özelliklerdeki sürekliliğin temeli değildir, duyumlardaki süreklilik bizde, bunların arkasında yatan, duyumlardan etkilenmeyen bir “cisim” kavrayışına neden olmaktadır. Materyalizm,

11 Burada ilerleyicilikten kastettiğimiz, bir kuramsal çerçevenin alternatifine nazaran bilimin yoluna çıkan deneysel ve kavramsal problemleri çözmede daha başarılı olmasıdır. Kavram, politik veya ideolojik ilericilikten farklı bir anlamda kullanılmıştır.

bu sürekliliğin (veya kısmi kalıcılığın) kökeninde cisim adı verilen maddi yapının sürekliliğinin yattığını söyler. Mach'ın burada yaptığı temel hata, bir düşüncenin kökeni ile onun doğruluğunun yargılanabileceğini düşünmesidir. Bizim madde veya nedensellik gibi kavramlara ulaşma tarzımız, o kavramların meşruiyetini ortadan kaldırmaz. Gündelik deneyimde cisim kavramına ilkel yöntemlerle ulaşılmış olabilir ve bizim elle tutulur cisim anlayışımız, fiziğin buluşları tarafından revize edilebilir ancak bunu yapabilmek için dahi, bağımsız bir maddi gerçeklik fikrine sahip olunması gerekir. Bir madde anlayışını diğeriyle kıyaslayıp hangisinin gerçeğe daha uygun olduğunu söyleyebilmek için önce bir "gerçeklik" kavrayışınız olmalıdır. Eğer madde ve nedensellik gibi kavramları gündelik deneyimde ortaya çıkaran bilişsel süreçlerin sistematik olarak hatalı sonuçlar verdiğini düşünseniz bu hataları nasıl düzeltirsiniz? Muhtemelen sinirbilime veya fiziğe başvurursunuz. Bu alanlardan gelen bilginin daha güvenilir olmasını sağlayan nedir? Bilimsel bilginin avantajı, öznel¹² duyumların ötesine geçen, daha sağlam maddi yapıları açıklamamanın temeli yapmasıdır.

Mach, yukarıda söylenenlere şöyle karşı çıkacaktır: Duyumlardan ayrı bir gerçeklik anlayışını varsaymadan da fiziksel cisimlerle ilgili kuramları karşılaştırabiliriz. Düşünceye içkin bir ekonomi kavramı bu işi görmek için yeterlidir. Elle tutulur, dokunulabilir cisim kavramı, duyumlar arası kısmen kalıcı fonksiyonel birlik olarak cisim kavramına nazaran insan bilgisini birleştirmekte daha başarılıdır. Çünkü duyumsal öğelerin birliği, gerçeğin tüketici bir resmini sunmaktadır. Bunun ötesine geçen teoriler ise bilginin tek kaynağı olan duyumların ötesine geçen metafizik öğeler barındırmaktadır. Felsefi materyalizme yönelttiği eleştiri bundan ibarettir.

Aslında Mach, *Duyumların Analizi* kitabında materyalizmin yetersizliğinden bahsetse de bu yetersizliğin ne olduğu konusunda detaylı bir eleştiri vermez. Hatta duyumlardan bağımsız bir varlık kabul etmenin yarattığı kimi felsefi problemleri (madde-bilinç uyumsuzluğu ve dualizm) anmak dışında, materyalizmin neden başarısız bir felsefe olduğunu, hangi argümanlarının çelişkili olduğunu veya hangi öncüllerinin yanlış olduğunu analiz etmez.¹³ Aynı eserde, temel derdinin, kendinde şey olarak algılandığı anlamda madde kavramıyla ol-

duğunu çıkarsayabileceğimiz pasajlar vardır. Maddeyi dolaysız olarak verili sayan, yani maddeyi açıklamamanın temeli olan ama kendisi açıklamaya ihtiyaç duymayan bir başlangıç noktası olarak gören bir materyalizm türünün ise tamamen tutarlı bir sistem olacağını söyler (Mach, 1914/1959: 358). Richard Avenarius'un felsefesiyle kendi felsefesi arasındaki ilişkileri anlatırken de, kendi felsefesinin tamamen materyalist temellerde yeniden kurulabileceğini, kendisinin idealist bir temele yaslanmasının nedeninin, idealist geçmişi olduğunu ve dolayısıyla o zeminden hareket etmenin kendisine çok doğal geldiğini belirtir.

Lenin (1908/1993), Mach'ın felsefesini idealizmin bir türü olarak görürken ne ölçüde haklıdır? Önemli bir Mach uzmanı olan Eric C. Banks (2014), Lenin'in Mach'ı idealist sayarken duyumları fiziksel gerçeklikler olarak gören Mach'ı yanlış anladığını iddia eder. Gerçekten de Mach, duyumların, daha doğrusu duyumsal öğelerin, öznelardan bağımsız gerçeklikler olduğunu söyler ama bu, teorisini idealizmin yeni ve kimi açılardan özgün bir versiyonu olmaktan kurtarmaya yetmez. Lenin (1908/1993), Mach'ın öğeler kavramını kullanarak materyalizmi arka kapıdan içeri aldığını ve teoriye daha nesnel bir karakter katmak istediğini, ama öğeler zihinsel birer varlık olarak duyumlar olduğu için felsefesinin idealizmden kurtulamadığını söyler. Hatta Mach'ın felsefesi, Lenin'e göre, yeni terimlerle ifade edilmiş bir çeşit Berkeleyci idealizmdir. Mach'ın bundan kurtulmak için gösterdiği çaba, teorisini Berkeley'inkine göre daha tutarsız hale getirir.¹⁴ Bu eleştiriden haberdar olan Mach (1914/1959: 358-359), kendisine solipsizmin (tekbenciliğin) en tutarlı sistem olduğunu söyleyen spekülative filozoflara şöyle cevap verir:

"Bilim adamı evrenin tamamlanmış bir tasavvurunun peşinde değildir; önceden bilir ki, tüm çabaları sadece bakışını genişletmeye ve derinleştirmeye yarar. Onun açısından çözümü daha derine gitmeyi gerektirmeyecek bir problem yoktur; ama aynı zamanda mutlak anlamda çözülemeyen bir problem de yoktur. Eğer bir problemde şimdilik ilerleme kaydetmek imkansızsa, o kendine daha erişilir gelen diğerlerini çözer. Sonra orijinal probleme geri dönerse, [bu problem- GA] genellikle ürktücü görünüşünü kaybetmiş olacaktır".

Mach'ın burada söz ettiği ürktücü problem, zihinsel olguları ve maddi-fiziksel olguları, aynı çerçevede açıklamaktır. Mach'ın ifadesiyle, Ego bir duyum kombinasyonudur dediğimizde egoyu anlamış olmayız. Ama bu duyumların ilişkilerini, aralarında hangi fonksiyon-

12 Mach (1914/1959), duyumları öznel değil de nesnel birer varlık olarak sunmaya çalışırken öyle tuhaf şeyler söyler ki, onu okurken karşımızda bir bilim insanı veya bilimsel düşünen bir filozof değil de Budist bir rahip varmış izlenimine kapılmamak zordur. Ona göre değersiz kişisel tecrübeler dışında evrensel önemi haiz bilinç içerikleri insan ötesi, kalıcı bir varlığa sahiptir (Mach, 1914/1959: 24). Peki gerçeklik bu insan ötesi bilinç içeriklerinden mi oluşmaktadır? Mach bu soruya yanıt vermez. Duyumların, duyumsayan öznenen nasıl bağımsız olabilecekleri, Mach'ın cevaplamakta zorlandığı sorulardan biridir.

13 Mach (1914/1959: 368), neden materyalizmi veya başka bir felsefi sistemi çürütmeyi özel olarak amaçlamadığını şöyle açıklar: "Sadece bir bilim adamının düşünmeye başlamadan önce her felsefi sistemi tek tek çürütmek zorunda kaldığını göz önüne alın. Bir kere daha 'Mach'ın felsefesi' diye bir şey yoktur". Mach, yeni bir sistematik felsefe kurmak gibi bir iddiası olmadığını tekrar etmektedir.

14 Caudwell (1939/2017:50-51) pozitivistin tutarsızlıklarını şu sözlerle anlatır: "Mekanizmacılık teoriiyi pratiğe kurban eder. Öznelcilik pratiği teoriye kurban eder. Pozitivism ikisinin de geçerliliğini reddeder ama gerçekte, arka kapıdan birini veya diğerini gizlice içeri sokar çünkü teori mekanizmacılık tarafından ve pratik öznelcilik tarafından aşındırılmıştır. Dolayısıyla pozitivism her zaman kafası karışık, amatörcü ve dürüst-lükten uzak bir felsefedir."

na uyan bağlantılar olduğunu bulursak – ki bu bilgiye ancak fizyoloji, psikoloji ve psikiyatrinin araştırmaları sayesinde ulaşabiliriz – ve bunların detaylı bir betimlemesini yapabilirsek ancak o zaman bu problemi çözdük diyebiliriz. Tabi bu araştırmayı neden materyalist bir perspektifle değil de Mach'ın duyumcu monizmiyle yapmamız gerektiğini anlamak için Mach'ın materyalizmden ne anladığını bilmemiz gerekir.

Mach'ın materyalizmle ve özellikle fizikteki atomcu, mekanik materyalist eğilimlerle tartışması bu yazının konusunun dışında kalıyor ancak yine de Mach'ın neden duyumcu bir felsefe geliştirme ihtiyacı duyduğunu anlamak açısından önem taşıdığı için bu konuya da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Mach, materyalizm denildiğinde mekanik materyalizmi, yani bilardo toplarının birbiriyle çarpıştığı bir evren anlayışını anladığı için bu dünya ile zihinsel dünya arasında bağ kurmakta zorlanmaktadır. Madde ve zihin denkleminin bir tarafına birbiriyle çarpışan bölünmez atomları, diğerine aklın dinamik ve öznel doğasını koyduğunuzda denklemin çözülmez görünmesi kaçınılmazdır. Denklemi çözmek yerine, denklemin maddi kısmını silen Mach, tüm gerçekliği duyum kombinasyonlarıyla açıklarken, çok temel bir problemle karşılaşır: Duyumlar, duyumsayan özneler olmadan da var olabilirler mi? Panpsişizmden, yani tüm varlığın zihinle dolu olduğu türünde bir görüşten kaçınan Mach bahsi geçen sorunu yukarıda bahsettiğimiz öğeler ve onların işlevsel bağlantıları ile çözdüğünü iddia eder. Eğer öğeleri duyumlar olarak tanımlamamış olsaydı bu dediğine inanabilirdik ancak duyum, sadece, hangi karmaşıklık derecesinde olursa olsun, bir çeşit sinir sistemine veya ona benzer başka bir sisteme sahip varlıkların gösterebileceği bir özellik olduğu için öznel idealizm eleştirisinden kurtulması zordur.

Mach, madde-zihin probleminde idealist bir tavır takınmış olsa da, mekanik materyalizme yönelttiği eleştiriler, fiziğin gelişimini olumlu etkilemiştir. Einstein, bu etkinin en göze çarpan örneğidir. Einstein, Mach'tan hangi açılardan etkilendiğini açıklarken, 19. Yüzyıl fizikçilerinin klasik mekaniği tüm fiziğin, hatta tüm doğa bilimlerinin temeli saymalarına vurgu yapar. Einstein'a göre 19. Yüzyıl fizikçileri, elektromanyetizma olgusuna mekanik bir temel aramış, hatta Maxwell ve Hertz gibi fiiliyatta mekaniğe ölümcül darbeler indiren fizikçiler bile düşüncede halen mekaniği fiziğin temeli saymaya devam etmiştir. İşte Mach bu önyargıya ödünsüz biçimde karşı çıktığı için Einstein'ı etkilemiştir. Einstein, Mach hakkında şunları söylüyor:

“Bu dogmatik imanı sarsan, Mekaniğin Tarihi kitabıyla Ernst Mach olmuştur; ben öğrenciyken bu kitap bende bu anlamda derin bir etki bıraktı. Mach'ın büyüklüğünü onun sarsılmaz şüphecilğinde ve bağımsızlığında görüyorum; ayrıca Mach'ın, şu anda bana özde savunulamaz görünen epistemolojisi de

gençlik yıllarımda beni çok etkilemişti” (Einstein, 1949/1970: 21).

Einstein'ın daha sonra reddettiği epistemoloji, tüm bilgiyi duyumlara indirgeyen pozitivist epistemolojidir.¹⁵

Öznel idealizme, bilinemezciğe ve genel olarak ampirizmin bilgiyi duyumla sınırlayan görüşlerine karşı geliştirilmiş materyalist eleştiri, bitirici bir felsefi argümana dayanmaktan ziyade pratiğin önemine vurgu yapmaktadır. Burada temel fikir, düşüncelerin gerçekliğe denk düşüp düşmediğini belirlemenin, pratikten daha yüksek bir kriterle yargılanamayacağıdır. Engels, Kant'ın ve Hume'un insan bilgisinin ilkece erişemeyeceği alanlar (örn. kendinde şey) olduğu yönündeki fikirlerine şöyle cevap verir:

“Bu felsefi saplantının en çarpıcı çürütülmesi, bütün öteki saplantılarda olduğu gibi pratiktir, özellikle deneyim ve sanayidir. Eğer biz, doğal bir süreç hakkındaki anlayışımızın doğruluğunu, bu süreci biz kendimiz yaratarak, onu koşullarından çıkarıp varlık haline getirerek ve onu kendi amaçlarımıza hizmet ettirerek tanımlayabiliyorsak, Kant'ın bilinemez 'kendinde-şey'inin işi biter” (Engels 1888/1993: 23).

Bu fikir, profesyonel felsefeciler için dalga geçilecek ölçüde ilgisiz ve basit görülebilir, ancak Marksizmin insan anlayışının başlangıç noktasının, insanın kendi varlığının koşullarını üretmesi olduğu hatırlanırsa, epistemolojik problemlerin çözümüyle pratik arasında hiç de sıradan olmayan bir bağ olduğu anlaşılacaktır.

Mach, kendi fikrinin materyalizmle temel farkının, hangi değişkenleri temel aldıklarına ve hangi bağımlılık ilişkilerini varsaydıklarına dayandırılabilceğini, ister bilinç içerikleri isterse tamamen fiziksel veriler merkeze koyulsun, aktüel olguların ve fonksiyonel ilişkilerin değişmeyeceğini söyler (1914/1959: 36). Bu durumda haklı olarak şu soruyu sorarız: Mach'ın felsefesi materyalizme bir alternatif olarak ne tür avantajlar sunmaktadır? Mach'ın bu konuda doğrudan materyalizme referans göstermeksizin öne sürdüğü temel avantaj, öğeler kuramının daha yüksek düzeyde bir zihinsel ekonomi sağladığı ve iki alan arasındaki (madde ve bilinç) birliği sağlamakta daha başarılı olduğudur. Ancak, materyalizm zaten duyumları ve diğer bilinç içeriklerini madde dışı şeyler olarak görmez. Dolayısıyla bunlar arasındaki nedensel/olusturucu (İng. *constitutive*) ilişkiler, bilimlerin gelişimiyle ilkece anlaşılacak ilişkilerdir. Materyalizm, zihinsel fenomenlerle fiziksel fenomenleri ortak bir açıklama çerçevesinde buluşturabilmenin yanında, insan pratiğini de açıklamaya dahil edebildiği için daha yüksek bir birlik sağlama potansiyeline sahiptir.

15 Einstein bu paragrafın devamında Mach'a bilimsel bilginin spekülatif yönünü hiçe saydığı için karşı çıktığını söyler. Einstein, epistemolojide, Lenin'in Materyalizm ve Ampiryokritisizm kitabında eleştirdiği Poincaré'ye yakındır.

Mach, materyalizmin pratikte faydalı ama kısıtlı bir bakış açısı olduğunu iddia eder ama kendi önerdiği perspektif, kendi bireysel duyumlarının içine sıkışmış, deyim yerindeyse, oturduğu yerden içe bakış ile bilinç içeriklerini inceleyen veya daha iyisi, sinirbiliminin henüz gelişmediği, psikofiziğin sinir sistemiyle ilgili en kaba araçlarla ölçüm yapabildiği bir çağda psikofiziğin kavramsal sorunlarını (örn. nesne ile duyum ilişkisi) çözmeye çalışan bir fizikçinin dar uğraş alanına müsait bir felsefe olarak görülebilir.

Şekil 1. Mach'ın gözünden görsel deneyimi. Kaynak: Mach (1914/1959: 19).

Bu perspektifteki bir bilgin, şekil 1'deki gibi koltukta uzanan ve öznel deneyimine odaklanmış, duyumsadığı odanın, odadaki eşyaların, üstündeki kıyafetlerin ve gözündeki gözlüğün nasıl ortaya çıktığını aklına bile getirmeyen, saf düşünce içine sıkışmış bir bireydir. Bu bilgin saf duyumsal dünya hipotezini düşünebilme özgürlüğünü veren, gündelik hayatını sürdürmesini bir kenara bırakalım, öznel uzay fikrini geliştirmekte kullandığı deney tasarımı mümkün kılan teknolojileri üreten, maddeci varsayımlarla işleyen sanayidir. Sıradan insanın deneyimini anlamlandırma çabasına ait saydığı materyalizm, aslında onun entelektüel fantezilerinin varlık koşuludur.¹⁶

Gerek insanın kendi yaşam koşullarını ürettiği pratik alan, gerekse bilimsel bilginin ortaya çıktığı pratik alan, tüm gerçekliği duyumlar ve onların kombinasyonlarıyla açıklayan Machçı yaklaşımla uzlaştırılmaz. Çok basit

bir düşünce deneyi ile bunu görebiliriz: masa üreten bir marangozu ürettiği masanın aslında bir duyum kombinasyonu olduğuna ikna etmeye çalışın, başarı şansınız ne olurdu?¹⁷ Kendi aklımızın sınırları içinde kaldığımızda, deneyim bize aşılmaz bir sınır gibi görünür. Bu sebeple epistemolojide gerek duyumculuk, gerekse kendinde şey gibi fikirler popülerleşebilirler. Ancak yeni bir maddi nesne meydana getirmek, zihnin dışına çıkmayla ve doğada aktüel bir değişim yaratmayla sonuçlandırıldığı için, sezgisel olarak da olsa saf duyumculuk burada kabul edilebilir bir görüş olmaktan çıkar.

Marx'ın (1939/1993: 101) tabiriyle "felsefi bilinç" için insanın gerçek varlığı kavramsal düşünmedir ve kavramsal üretim de gerçek üretimdir. Marx, Hegel özelinde konuşurken felsefi bilincin kavramsal üretimi gerçek üretimin yerine geçirdiğini, onu temele koyduğunu söyler. Mach, her ne kadar teorisini kavramlar yerine duyumun birimlerine dayandırsa da, yine de aynı hataya düşmekte, bizim madde tasavvuruna ulaşma sürecimizin yarı felsefi, yarı psikolojik bir tahlilini yaparken bizim dünyanın zihinsel temsilini duyumlardan oluşturmamızı, dünyanın gerçekten duyumlardan oluşması olarak yorumlamaktadır. Duyumlardan bağımsız bir dünya olduğu inancı ise bize, yaşam koşullarımızı değiştirmek için dönüştürülecek bir nesne vermenin yanında, tüketilemez bir bilgi kaynağı olarak bilimin evrenini vermektedir.

SONUÇ

Ernst Mach, doğalcı, evrimci ama idealist bir düşünür olarak bilim ve felsefe tarihinde kendine son derece orijinal bir yer edinmiştir. Gerek Boltzmann'ın atomcu istatistiksel mekaniğine karşı çıkarken, gerekse duyumlardan bağımsız her türlü töz düşüncesini reddederken Mach'ın temel motivasyonu çağdaşı olan fizikçilerin mekanik materyalist felsefelerinin sağlayamadığını düşündüğü birliği aramaktır. Mach'ın bu birliği neden duyumcu-idealist bir felsefede aradığı ise kısmen kişisel geçmişinde, kısmen kendi çağında yükselişte olan pozitivist eğilimlerde, kısmen ise psikofiziğin o dönemki kuramsal gereksinimlerinde aranmalıdır. Mach'ı Lenin'in radarına sokan, onun fizik, psikofizik veya felsefedeki fikirlerinden ziyade, Avrupa düşünsel coğrafyasındaki ve özellikle dönemin Marksist entelektüelleri üzerindeki etkisi olmuştur, tıpkı Engels'in Dühring'i eleştirmesinde olduğu gibi.

İdealizm ve bilinemezcilik, bilimin bıraktığı boşluklar-

16 Burada entelektüel fanteziden kastedilen elbette onun çağının ötesine geçen bilimsel fikirleri (örn. retinayı bir bilgi işleme merkezi olarak görmesi, mutlak uzayı reddetmesi, algının sadece duyumsal özellikleri değil onların ilişkilerini yansıttığı fikri, vb) değildir. Burada daha ziyade onun tüm gerçekliği duyum birimlerine ve bunların fonksiyonel ilişkilerine indirgemesi kastedilmektedir.

17 Dileyen bu gündelik örneğe, bilim-sanayi ilişkileri konusunda çok daha sofistike örnekler ekleyebilir. Burada öz olarak söylenmek istenen, duyumları tek gerçeklik sayan alan bir ontoloji ve epistemolojiyle, maddeyi zaten verili ve zihinden bağımsız sayan üretken insan faaliyetini kapsayamayacağıdır. Materyalist varsayımları elimine etmeye çalışırsanız düşünce sisteminizde o kadar çok revizyon yapmanız gerekir ki, ortaya çıkan sistem ya materyalizmi de içeren eklektik bir sistem, ya saf idealizm, ya da materyalizmin farklı terimlerle ifade edilmiş bir kopyası olacaktır.

da yeşeren felsefelerdir. Leibniz (1714/2003), ruhun mekanizma ile açıklanamayacağı fikrini, hisler ve algıların bir değirmen gibi çok parçalı (kompozit) bir mekanizmanın parçalarında bulunamayacağı sezgisiyle temellendiriyordu. Kant'ın kendinde şey fikri, akla özgü durumlarla (düşünceler, duygular, kararlar, vb.) kendi çağında maddeye atfedilen özsel özellikler (uzamsallık, içinden geçilmezlik, hareket) arasındaki boşluğa yerleşiyordu (Kant, 1781/1998: 420). Biyolojide yaratılışçılık, canlılığın ortaya çıkışını ve varlığını sürdüren türlerin nasıl ortaya çıktığını açıklamakta bilimin bıraktığı boşluklarda yaşamını sürdürüyor. Modern idealizm, dualizm ve bilinemezlik ise bilincin öznel niteliklerinin (İng. *qualia*) henüz üzerinde uzlaşmış açıklamalar verilememiş yönlerine odaklanarak materyalizmin yetersizliğini kanıtlamaya çalışıyor (Block, Flanagan ve Güzeldere, 1997)¹⁸.

Mach'ın ve modern idealistlerin niyetleri ne olursa olsun, idealizmin tarihsel açıdan barutunu tüketmiş bir felsefe olduğunu söylememiz gerekir. Mach'ın duyuları verili sayan felsefesi, duyuların nasıl ortaya çıktığı, insan duyuları ile diğer canlıların duyuları arasındaki evrimsel ilişki, duyuların hangi çevresel değişkenlere uyarlanacak tarzda evrimleştikleri, bilinç içeriklerinin merkezi sinir sisteminde hangi aktiviteler sonucu ortaya çıktıkları gibi zorlu bilimsel soruların üstesinden gelememekte, bunu yapmaya kalktığı anda ise kendi çağının biliminin materyalist açıklamalarından farklı olmayan bir yola yönelmektedir. Bu sallantılı felsefi pozisyonda keramet arayan dönemin Marksistleri, belki de bunu, Machçılığın diyalektik materyalizmden daha "gelişkin" bir felsefe olduğu sanısıyla yaptılar. Ama o zaman da bugün de Marksist düşünürlerin görevi, bilimsel bilginin ilerleyişini takip etmek, bunu diyalektik materyalizmi geliştirmekte kullanmaktır. Görev, hiç yapılmayacak bir felsefi sistem aramak yerine Engels'in cesaretiyle hareket edip kendi çağının biliminin en ileri ürünlerini, materyalist bir perspektifle yorumlamak, bilimsel dünya görüşünü bilimle el ele yürüyerek geliştirmektir.

KAYNAKLAR

- Banks, E. C. (2003). *Ernst Mach's world elements: A study in natural philosophy*. Dordrecht: Kluwer.
- Banks. (2014). *The realistic empiricism of Mach, James, and Russell: neutral monism reconceived*. Cambridge University Press
- Block, N., Flanagan, O., & Güzeldere, G. (1997). *The nature of consciousness: Philosophical debates*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Caudwell, C. (2017). *Crisis in physics*. Verso Books.
- Edgar, S. (2013). The Limits of Experience and Explanation: F. A. Lange and Ernst Mach on Things in Themselves. *British Journal for the History of Philosophy*, 21, 100-121.
- Einstein (1949/1970). *Autobiographical notes*. Schilpp, P. A. (ed.). Albert Einstein: philosopher-scientist.3. Baskı. New York: MFJ Books. 1-94
- Engels, F. (1888/1993). *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*. 3. Baskı (Belli, S. Çev.). Ankara, Sol yayınları
- Kant, I. (1998). *The critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Leibniz, G.W (2003) *Monadoloji ya da Felsefenin İlkeleri*. İstanbul: Biblos Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1908/1993). *Materyalizm ve Ampiryokritisizm: Gerici bir felsefe üzerine eleştirel notlar*. 3. Baskı (Belli, S. Çev.). Ankara, Sol Yayınları
- Mach, E. (1914/1959). *The analysis of sensations, and the relation of the physical to the psychical*. (Williams, C. M. Çev.) New York, Dover Publications.
- Mach, E. (1905/1976). *Knowledge and error: Sketches on the psychology of enquiry*. Dordrecht.
- Marx, K. (1939/1993). *Grundrisse: foundations of the critique of political economy*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Pojman, P. (2019), "Ernst Mach", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/ernst-mach/>>.
- Sheehan, H. (1993). *Marxism and the philosophy of science: A critical history: The first hundred years*. New York: Humanity Books.

18 Bu eserde özellikle 7., 8. ve 9. bölümdeki makalelerin incelenmesinde yukarıdaki tezin anlaşılması açısından fayda vardır. Tabi buradaki makalelerin yazarlarından bazıları idealistten ziyade dualist olarak adlandırılmalıdır.